

Ayrı Bir Dil Kategorisi Olarak Ünlemler ve Türkçede Dil Dışı Türleri: <cık> Örneği

Interjections as a Divergent Linguistic Category and Paralinguistic Interjections in Turkish: The Case of <cık>

İsa SARI¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
İsa Sarı (Doç. Dr.), Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çorum,
Türkiye
E-posta: isasari@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3766-1438

Başvuru/Submitted: 22.03.2023
Revizyon talebi/Revision requested:
04.10.2023
Son revizyon/Last revision received:
04.10.2023
Kabul/Accepted: 04.10.2023

Atıf/Citation: Sarı, İsa. "Ayrı Bir Dil Kategorisi Olarak Ünlemler ve Türkçede Dil Dışı Türleri: <cık> Örneği." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 33, 2 (2023): 597-624.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1269207>

ÖZ

Ünlemler, bütüncül dil yapılanmasının dışına taşan, daha çok konuşma diline özgü, konuşurun çeşitli ve birbirinden farklılaşan seviyelere konumlanabilecek duygularını, hislerini, ruh hallerini veya olaylara karşı tutumunu etkili bir şekilde aktarma işlevi gören dil unsurlarıdır. Bu yönüyle dil bilimsel-anlamsal bir işlev veya içerik barındırmaktan çok duygu değeri yüklenme bakımından önemli araçlar durumundadırlar. Böylesi özel durumları dolayısıyla da dil tasvirine yönelik çalışmalarda genellikle incelemesi en sona bırakılan konular arasında yer alırlar. Bunda, ünlemlerin söylemi gerçekleştirmede önemli rol oynayan anlam içeriklerinden daha çok doğrudan dile ve iletişime yönelik olmayan hususları kendi içlerinde barındırmaları, çoğunlukla konuşma dilinde tanıklanmaları ve jestler, mimikler gibi dile ait olmayan diğer unsurlar etrafında şekillenmeleri de etkilidir. Ancak ünlemler, söylemde etkililik ve verimlilik bağlamında değerlendirildiğinde, ifade gücünü önemli ölçüde artıran, etkileşim düzeyinin korunmasını temin eden unsurlardır. Ayrıca söylemde verimliliğin artırılmasını tesis eden unsurlar olarak da çoğunlukla dilin dışında olacak şekilde önemli işlevleri yerine getirirler.

Bu çalışmada ünlemler dil bilgisi unsurlarının genellikle anlamı-görevli ayrımına dayanan sınıflandırmalarının dışında tutulacaktır. Öte yandan *eyvah*, *haydi*, *vah*, *vay*, *yazık* gibi söyleyişte ve yazımda gösterilebilen, ayrıca sözlüklerde karşılığı da kısmen veya tam olarak konumlandırılabilen ünlemlere genel itibarıyla temas edilecektir. Ancak çalışmanın odağı daha çok ünleme yönelik araştırmalarda çoğunlukla göz ardı edilen, ses ve yazım karşılığı belirsiz veya dilin ses dizgesinin dışında şekillenen ünlemler olacak, bunlardan <cık> üzerinde durulacak, çeşitli alt başlıklar altında bu unsurun işlevleri ve örnekleri aktarılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ünlem, Nida, Cık Ünlemi, Ünlemleşme, Parçacık

ABSTRACT

Interjections occur outside of holistic grammatical structures and are more specific to spoken language. They function by conveying the speaker's emotions, feelings, mental state, or attitude toward an event and can be positioned at various differentiating levels. Interjections are important tools in terms of

imposing an emotional value rather than having a grammatical or semantic function or content in this respect and are among subjects that are generally left to the end in linguistic description studies. This is also due to the fact that interjections contain some issues that are not directly related to language and communication but rather to the meaningful contents that play an important role in realizing a discourse. Another reason is that they are mostly witnessed in spoken discourse and shaped around non-linguistic elements such as gestures. However, when evaluating interjections in the context of effectiveness and efficiency in discourse, they fulfill important functions often beyond language as elements that significantly increase the strength of expression and maintain or increase the level of interaction.

The present study will exclude talking about interjections based on the classifications of grammatical elements, which are usually based on the distinction between meaning and function. Instead, the study will focus on primary (main) interjections in Turkish, which has been mostly ignored in relevant studies. These interjections have unspecific vocalic and lexical equivalents, as they are shaped outside the sound inventory of the language, unlike interjections such as *eyvah*, *haydi*, *haydi*, *vah*, *vay*, *yazık*, which can be partially or fully positioned within the language. The study will place emphasis on the interjection <çık> by presenting functions and examples of this interjection under various subheadings.

Keywords: Interjection, Exclamation, Tsk Interjection, Interjectionalization, Particle

EXTENDED ABSTRACT

Interjections are effective tools for expressing instantaneous emotions, feelings, pain, surprise, sadness, complaints, states of uncertainty or indecision, or many other common feelings and emotions. They are also effective at conveying personal attitudes and stances and can provide important clues in terms of research on the origin and evolution of human language. Unlike lexical elements, interjections do not directly contain absolute meaningful content or semantic components. In this respect, although interjections cannot be absolutely placed along any of the axes in the linguistic cline of meaning and function, even if differentiations are observed in terms of various subcategories or types, one can still argue that interjections have a paralinguistic or language-supportive metafunction because of how they carry an auxiliary quality that makes grammatical structures more effective in conveying what the speaker feels or thinks or any other emotional or spiritual state to the receiver. While interjections positioned at the secondary level in Turkish such as *yazık* ‘pity’ is directly related to a coded and defined lexical item and partially contains some semantic content, interjections such as *ahh* or *öff* are in contrast far removed from having any direct semantic or lexical content. Depending on the context, this latter type of interjection is focused on expressing a feeling of physical pain, a sigh, boredom, anger, or some other emotion or emotional value, usually involuntarily, as well as on creating these values in the receiver in most cases. Therefore, some interjections may be shaped by the secondary functioning of certain lexical elements, and situations for using an interjection may also arise as a result of elements belonging to other lexical classes that were previously encoded in the language (i.e., temporary context-based interjections). Such interjections can be considered secondary interjections. Meanwhile, interjections that are shaped independently of existing lexical elements and that are formed involuntarily in most cases and unable to be evaluated in a different category can be considered primary interjections. Secondary interjections have a pragmatic function and a motive for conveying personal feelings, emotions, or attitudes to the listener rather than some original semantic or syntactic content. Interjections such as these can start and end a discourse on their own.

In line with the presented information, the present study will touch upon the general and inclusive features of the category of interjections, as these have been neglected both in Turkish grammar as well as in linguistic studies conducted at a university level. Among the primary interjections that can be defined as paralinguistic, the interjection <cık> is shaped by the dental-palatal snapping sound and represented by different spellings such as <cıh>, <çih> or <çık>. It is defined in the *Güncel Türkçe Sözlük* [Up-to-Date Turkish Dictionary] (GTS, 2023) as “a word used in the sense of ‘no’ or ‘no way’” and will be analyzed here in depth. Because this interjection is mostly realized in the moment in spoken language, the examples will be based more on personal observations and experiences, and the given examples will be designed accordingly. Meanwhile, utilizing a corpus as a data source will be practically impossible as only a limited number of spoken texts are found in Turkish, which is far from comprehensive. These are also mostly based on written texts. Even if speech-based corpora such as the *Spoken Turkish Corpus* (std.metu.edu.tr) had been developed, these corpora being mostly based on recordings of controlled radio or television programs would therefore rarely contain an interjection such as <cık>. Because this interjection is more likely to occur in closed, bilateral conversations or dialogue involving emotions, moods, personal attitudes, and posturing, it is unlikely to appear in any recorded conversation or dialogue. Therefore, the data sources constituting the basis of the study are quite limited. For all these reasons, the data universe of the study will involve examples of usage that can be witnessed through personal observation or that are mostly idealized.

The study’s findings reveal that the interjection <cık> is not only used in the sense of “no” and has a negation function, but also has positive and neutral functions. This interjection covers a wide range of functions such as surprise, anger, calling out to someone, and impatience. Although the paralinguistic interjection <cık> contains universal codes, it is only fully understood when the recipient has well-established cultural background knowledge and codes and can analyze and interpret the relevant codes cognitively. The body movements, gestures, and mimics that occur in conjunction with this interjection also carry cultural codes and local traces that have been passed down from generation to generation. Therefore, the full transmission of this interjection between the speaker and the listener and the full understanding of its contextual functions depend on shared cultural codes and background knowledge. Thus, the power of discourse to convey emotion and thought will become even more effective with these paralinguistic and extra-linguistic tools involving the interjection <cık> and the body movements, gestures, and facial expressions that accompany its use.

Giriş¹

Daha çok anlık gelişen duyguları, hisleri; daha özelde acıları, şaşkınlıkları, üzüntüleri, yakınmaları, emin olamama veya kararsızlık hâllerini ve daha pek çok yaygın insanî durumu ifade etmede, ayrıca şahsî tutum ve duruşları aktarmada etkili araçlar olma niteliği taşıyan, insan dilinin kökenine ve evrimine dair araştırmalar noktasında da önemli ipuçları sunabilen ünlemler, söz varlığı öğelerinin aksine doğrudan mutlak anlam içerikleri barındırmazlar. Bu yönüyle ünlemlerin anlam-işlev çizgisinde yer alan kutupların herhangi birine mutlak bir şekilde konumlandırılması mümkün görünmemektedir. Bununla beraber, çeşitli alt kategorileri veya türleri özelinde farklılaşmalar gözlemlense dahi söylem içerisinde konuşurun hissettiklerini, düşündüklerini veya diğer duygusal/ruhsal durumunu alıcıya aktarmada dil bilgisine ait yapıları daha etkili kılan yardımcı bir nitelik taşımaları söz konusudur. Bundan hareketle ünlemlerin dil dışı veya dili destekleyici bir üst işlev barındırdıkları savunulabilir. *Tövbe!* gibi ikincil düzeye konumlandırılan bir ünlem, kodlanmış/tanımlanmış bir söz varlığı unsuruyla doğrudan ilişkili olup kısmen anlam içerikleri de barındırmaktadır. Ancak bunun aksine *ahh!* veya *öff!* ünlemleri doğrudan anlam içeriği barındırmaktan uzaktır ve bağlamına göre fiziksel bir acı hissini, iç çekişi, sıkılmayı, kızgınlığı ya da başkaca duygu değerlerini genellikle istem dışı bir şekilde ifade etme ve çoğu durumda bu değerleri alıcıda oluşturmaya odaklıdır. Dolayısıyla ünlemlerin bir kısmı, daha önce dilde kodlanmış birtakım söz varlığı unsurlarının ve diğer kelime sınıflarına ait öğelerin yan işlevler kazanmasıyla şekillenebilir. Diğer bir ifadeyle, bağlam esas olmak üzere, birtakım söz varlığı unsurları geçici olarak ünlemlenebilir. Böylesi ünlemleri *yan (ikincil) ünlemler*, mevcut söz varlığı unsurlarından bağımsız olarak şekillenen ve çoğu durumda istem dışı oluşan, farklı bir kategoride değerlendirilmesi mümkün olmayan ünlemleri ise *asıl (birincil) ünlemler* olarak değerlendirmek mümkündür. Yan ünlemlerde özgün anlam içeriğinden ziyade edim yönüyle bir işlev ve şahsî duygu, his veya tutumları karşı tarafa aktarma arzusu söz konusudur. Böylesi ünlemler bu yönleriyle tek başlarına söylem başlatıp bitirebilirler. Örnek olarak (1)'de, bir lunaparkta dönme dolaba ilk kez binen birisine yöneltilen soruya verilen muhtemel cevap böylesi bir ünlemin ortaya çıkışına sebebiyet vererek kelimenin özgün anlam içeriğinden sıyrılıp farklı bir edimsel işlev kazanmasını sağlar. Bu işlev ise doğrudan özgün anlamla ilişkilendirilemez. Yalnızca dolaylı bir sosyo-kültürel bağ ve arka plan bilgisi üzerinden anlam yönüyle ilişki kurulur.

- (1) A: Bir kez daha binmek ister misin?
B: *Tövbe!*

Örnekte yer alan *tövbe* unsuru 'bir daha asla binmem/binmeyeceğim' içeriğiyle şahsî bir tutumu ve duruşu kodlamaktadır. Bu ünlemlenmiş unsur kendi anlam içeriğinden daha da önemli ve özel bir hususu, yani kişinin korku ve kaygı durumunu yansıtmaktadır. Oysa bu

1 Yazıda <> işaretleri arasındaki biçimler dil dışı olarak tanımlanan ünlemleri göstermede, / işareti ise benzer veya ilişkili kategorileri tanımlamada tercih edilmiştir.

ünlemin kullanılması yerine kısaca *Bir daha asla binmem*. cevabı verilmiş olsaydı, ilgili korku ve kaygı durumu, yani şahsî duygu, korku ve kaygı hissi kodlanamayarak konuşurun şahsî tutumu ve durum karşısında içinden geçirdikleri alıcıya yeterince iletilmemiş olacak, cevaptaki duygu ve his yükü eksik kalacaktı. *Tövbe!* unsurundaki vurgunun kısmen ilk heceye kayması ve değişen diğer telaffuz özellikleri de bu noktada ünlemlaşmeye ayrıca işaret eder niteliktedir.

Verilen örnekten de anlaşılacağı üzere ünlemlerin duygu ve hislere yönelik olma, daha kısa ifadelerle herhangi bir söz dizimi şekillenmesine karşı daha fazla duygu, his, duruş ve tutum kodlayabilme nitelikleri ön plandadır. Bu durum, teorik olarak tüm kelime kategorilerinin ve söz varlığı unsurlarının ünlemlendirilebileceğini düşündürmektedir. Bu noktada, mesela çok susamış birinin *Su!* şeklinde bağırması da *su* sözünü ünlemlendirecek ve dolayısıyla *su* kelimesi [içilebilen, hayati öneme sahip sıvı] kavramından daha fazlasını bünyesinde barındırıp farklı bir işlevi yükleneyecektir. Bu söz varlığı unsuru, artık anlamlı bir birim olmasının yanı sıra bu düzeyde aşarak farklı dil bilgisi öğeleriyle kurulabilecek çok unsurlu bir yapıyı tek başına, seslenme işlevini de üzerine alarak ifade eder hâle gelecektir. Dolayısıyla *Su ver(in)!* gibi bir tam cümleden eksiltme yoluyla, cümlenin diğer unsurlarının içeriğini de kendinde toplayarak bir bakıma ünlemlenecek ve bunun yanı sıra farklı ses dönüşümleri veya jest/mimiklerle etki değerini artıracaktır. Ancak yine de bu tür şekillenmelerde ünlemlenmenin mi yoksa dil bilgisel eksilmenin mi ortaya çıktığı daha ayrıntılı incelenmesi ve üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Dil bilgisi yönüyle eksilme sonucu ortaya çıkmış dahi olsa tek bir söz varlığı unsurunun başka unsurların anlam içeriklerinin yanı sıra dil dışı his ve duygu değerlerini bünyesinde toplamış olması, ünlemlenmenin açık bir göstergesi olarak yorumlanmalıdır. Bu noktada, dil biliminde cümle türlerinin sınıflandırılmasında geleneksel üçlü sınıflandırmanın yanında (bildirme cümlesi, soru cümlesi, emir cümlesi) bazı çalışmalarda ünlem cümlesi de tasarlanan dördüncü türü meydana getirmektedir.² Böylesi cümlelerde ön plana çıkan husus ise duygu ve his yoğunluğu ile şahsî duruş ve tutumun aktarılma önceliğidir.

Yapısal, anlamsal ve kullanıma yönelik ölçütler başta olmak üzere çeşitli başkaca düzeyler esas alınarak da sınıflandırılabilen ünlemler³ şahsî duygu, düşünce ve tutumları veya olaylara karşı verilen her türlü tepkiyi ifade etmelerinin yanı sıra ilave olarak selamlama, dikkati çekme gibi yan işlevleri de bünyelerinde taşırlar. Diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de ünlemler ses olarak konuşmada, harflerle veya bazı sembolik göstermelerle yazıda karşılık bulur. Hissî bir tepki sonucunda ortaya çıkan acıya dayalı ünlem seslik olarak farklı farklı ifade edilse ve yazıda farklı dillerde farklı harflerle veya sembollerle karşılık bulabilse de Türkçede <ah> harfleri ile ve ardından ünlem işaretinin bu yazıma bitiştirilmesi yoluyla şekillenir: <ah!>. Bazen harflerin tekrar edilmesi yoluyla ünlemin içerdiği duygu ve fiziksel his değerleri kuvvetlendirilir: <ahh!> veya <aah!> gibi. Bu tür fiziksel veya duygusal tepkilerle şekillenen ünlemlere, dahası fiziksel/duygusal tepkilerle şekillenmese dahi çoğu ünleme beden hareketleri, jest ve mimikler eşlik

2 Oya Külebi, "Türkçe Ünlemlerin Kullanımbilim (Pragmatics) Yönünden İncelenmesi". *Dilbilim Araştırmaları* 1 (1990): 12.

3 Felix K. Ameka, "Interjections". *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Oxford: Elsevier, (2006): 743.

edebilir. Tüm bunlar birleşerek fiziksel his, duygu ve diğer ifadeleri/işlevleri daha etkili bir şekilde iletme görevi üstlenir. Dolayısıyla çoğu asıl ünlemin gerçekleşme sürecinde beden hareketleri, jest ve mimikler ile ünlemi şekillendiren telaffuza dair unsurlar bütünleşmiş hâldedir ve bu bakımdan -bir kavramsal içeriğe sahip olmamaları durumunda- ilgili ünlemlerle bu ünlemleri destekleyici jest/mimikler ve diğer beden hareketleri ayrı düşünülemez.

Bu çalışmada, sunulan bu bilgiler doğrultusunda, sadece Türkçe dil bilgisi çalışmalarında değil, evrensel düzlemde gerçekleştirilen dil bilimi araştırmalarında da yeterince dikkate alınmayan veya ihmal edilen^{4,5,6} ünlem kategorisinin genel-kapsayıcı özelliklerine kısaca temas edilecek ve ardından “dil dışı” olarak tanımlanabilecek asıl ünlemlerden dış-damaksıl çıkılma (literatürde *şıklama* olarak da yer almaktadır) sesinin şekillendirdiği, <cık>, <cılı> veya <çık> gibi farklı yazımlarla gösterilen ve *Güncel Türkçe Sözlük*'te “‘Yok, olmaz’ anlamında kullanılan bir söz” şeklinde tanımlanan ünlem irdelenecektir. Bu ünlem büyük oranda konuşma dilinde ve anlık olarak gerçekleştiği için tanımlamalar daha çok şahsî gözlem ve deneyimlere dayalı olacak, verilen örnekler de buna uygun şekilde tasarlanmış bir nitelik taşıyacaktır. Diğer taraftan, Türkçenin genel-kapsayıcı olmaktan uzak sınırlı sayıda derleminin bulunması ve bunların ise çoğunlukla yazılı metinler esas alınarak hazırlanmış olmasından dolayı veri kaynağı olarak derlemlerden faydalanmak hemen hemen imkansızdır. *Sözlü Türkçe Derlemi* gibi konuşma temelli derlemler geliştirilmiş olsa dahi bu derlemler daha çok kontrollü radyo veya televizyon programlarının kayıtları temel alınarak oluşturulduğundan, bunlarda <cık> gibi bir ünlemin tanıklanması nadir olarak gerçekleşecektir. Zira bu ünlem daha çok duygu ve ruh durumu, şahsî tutum ve duruş gibi belki de kapalı, ikili konuşmalar/diyaloglar esnasında ortaya çıktığı için, kayıt altına alınan konuşmalarda ve diyaloglarda yer alması çok da olası değildir. Bu sebepten ötürü çalışmaya esas teşkil eden veri kaynakları oldukça sınırlıdır ve kişisel gözlem üzerinden tanıklanabilen veya çoğunlukla ideal düzeyde oluşturulmuş kullanım örnekleri çalışmanın veri evrenini teşkil edecektir.

1. Ayrı Bir Kategori Olarak Ünlemler ve Karakteristikleri

Eski Yunan, Latin, Arap ve Türk gramercilik geleneklerinden itibaren gerek zarflar içerisinde bir alt başlıkta gerek ayrı bir kategori olarak tanımlanagelen ünlemler⁷ anlam içeriklerinden çok duygu gibi ve şahsî içerikler barındırmaları yönüyle ön plandadırlar. Bu bakımdan öncelikle, anlam içerikleri içermekten ziyade duygu değeri ifade etme, diğer bir deyişle acı, nefret, sevgi,

4 Böylesi bir durumun ortaya çıkmasında ünlemlerin daha çok konuşma dilinde şekilleniyor olmaları, yazı dilinde (bazı diyaloglar, çizgi romanlar, şiirler, konuşma kayıtlarının yazıya geçirilmesi veya kurgusal metinlerdeki konuşma dili örnekleri hariç) nadiren yer alması etkilidir. Geleneksel filoloji ve dil çalışmaları da daha çok yazı dilini esas aldığından, ünlemlerin tanım ve incelemede geri plana itilmesi son derece olağan ve alışlagelen bir hâl almıştır.

5 Felix K. Ameka, “Interjections: The Universal yet Neglected Part of Speech”. *Journal of Pragmatics* 18 (1992): 101.

6 Vladimir Ž. Jovanović, “The Form, Position and Meaning of Interjections in English”. *Linguistics and Literature* 3, 1, (2004): 18.

7 Ünlemlerin kısa araştırılma tarihi için bk. Felix K. Ameka, “Interjections: The Universal yet Neglected Part of Speech”. *Journal of Pragmatics* 18 (1992): 102-104.

şaşıрма, korku vb. her türlü içe dönük ve insanî duyguyu ve fiziksel ya da düşünceye ait hisleri, tutumları aktarma aracı olarak işlev görürler. Dilin kodlanmış genel-geçer bileşenlerinin duygu ve his aktarımı noktasında yetersiz kaldığı durumlarda ünlemlere başvurulur ve bir ünlem bazı durumlarda bir cümle veya söylemden daha fazlasını alıcıya aktarabilir.⁸ Bu aktarım ise duygu veya his değerini ve niteliğini alıcıda oluşturma esasına dayalıdır. Söz gelişi (2)'deki diyalogda yer alan *Ahh!* ünlemi/tepkisi basit bir “Evet.” ya da “Ben de öyle düşünüyorum.” içerikli onaylama veya teyit etme yanıtından çok daha fazlasını karşılamakta, bunlara ilave olarak duygu değerini de barındırarak bunu alıcıyla iletmekte ve hatta onda oluşturmaktadır. Bu ünlemin söylenişi esnasındaki jest ve mimikler de (mesela genellikle nefesin verildiği anda başın hafif öne eğilmesi veya gözlerin kapatılması gibi) daha yoğun bir duygu iletimini gerçekleştirebilir.

- (2) A: Şimdi İstanbul'da boğazı seyretmek vardı...
B: *Ahh!*

Bununla beraber ünlemler duygu veya her türlü his değerinin aynı veya yakın oranda alıcıda oluşturulmasına yönelik olmayarak da kullanılabilirler. Söz gelişi, kendi dilini ısırın birisinin, yanında herhangi birisi bulunmamasına rağmen acı çektiğini ifade eden *ahh!* ünlemini kullanması ve içsel acıyı ses olarak dışa vurması bu duruma örnek teşkil edebilir. Bu noktada ünlemlerin bilinçli (kasıtlı ve içerikli) ve bilinç dışı (kendiliğinden ani olarak gelişen) olarak kullanılmaları noktasında da ayrıştıkları belirtilmelidir. Ancak böyle olsa dahi ünlemler, bilhassa asıl konumdakiler, duygu veya his değeri yüklenmiş dil dışı birimler olarak da tanımlanmaya elverişlidirler ve bileşe/kodlamaya dayalı anlam içeriği sunmazlar. Bu çerçevede ünlemler çok çeşitli başlıklarda onlarca farklı duygu, fiziksel his ve şahsî tecrübe ya da arka plan bilgisiyle şekillenen hususu aktarabilecek niteliktedirler: *şaşıрма, öfkelenme, meraklanma, usanma, yorulma, beğenme, acı duyma, acıma, ayıplama, korkma, korkutma, sevinme, hoşlanma, seslenme, dikkat çekme, hoşnut olmama, nefret, reddetme, onaylama, iğrenme, yardım isteme, sabırsızlanma, küçümseme, aşağılama, kınama, memnuniyet duyma* vs. Genel olarak insanla ilişkili her türden duygunun ve fiziksel ya da içe dönük insanî hissin bir ünlemlerle ifade edilebileceğini savunmak da mümkündür.

Ünlemler; birtakım söylem parçacıkları (*işte, hani, yani, nasıl* vd.) veya boşluk doldurucular (*aaa, ui, eee* vd.) gibi yalnızca söylem sınırları içinde anlık ihtiyaç sonucunda şekillenirler. Bu yönüyle ünlemlerin konuşmada böylesi dil dışı ve zaman zaman bağlam dışı unsurlarla benzer

8 Bu noktada ünlemlerin cümle gibi davrandıkları düşünülebilir. Öte yandan cümleler kendileri birer bağlamken ünlemler bağlam içerisinde anlaşılır yapıdadırlar, diğer bir ifadeyle bağlam bağımlıdır. Dolayısıyla bir bakıma (geniş perspektifte) bağlamdan bağımsız düşünülemezler. Ancak yine de bazı cümle kuruluşlarının dahi (özellikle içerisinde zamir gibi art veya ön gönderimli unsurları barındıran cümlelerin) daha geniş bağlam içinde anlaşılabilir ve değerlendirilebilir oldukları düşünüldüğünde, ünlemlerin bu noktada cümleler ile benzerlik taşıdığı savunulabilir. Bununla ilgili olarak Cuenca (2000: 33), ünlemlerin zarflar ve parçacıklar ile ortak yönleri bulunduğunu ve cümle gibi davrandığını ancak daha özgül özellikler de taşıdığını vurgular.

işlevleri yerine getirdiği belirtilmelidir. Böylece ünlemler, söylem belirleyiciler ve boşluk doldurucular gibi kullanıma dönük işlevlere sahip olmaları dolayısıyla anlam içeriği veya dil bilgisi işlevleri barındıran ad, sıfat, zarf, bağlaç, edat vb. dil unsurlarına yönelik alışılmış tasniflerin dışında kalırlar ve ayrı bir dil kategorisini oluştururlar. Ancak geleneksel gramerlerde ve dil incelemelerinde böylesi ünlemlerin de dil bilgisel yönleri üzerinden işlevli unsurlarla bir arada ele alındığı bilinen bir durumdur. Dolayısıyla *ünlem edatları*⁹ gibi terimler kullanılmıştır ve bunlar literatürde zaman zaman değiştirimli olarak kullanılmaktadır. Ancak Ergin gibi geleneksel çalışmalarda yapılan tasnifler ve kullanılan terimler dönemleri içinde düşünüldüklerinde kendi içlerinde tutarlılık göstermektedir. Diğer taraftan Banguoğlu¹⁰ gibi bazı araştırmacılar, ünlemleri edatlar arasında saymanın yerinde olmayacağı düşüncesindedir.¹¹ Ünlemlerin anlamlı ve işlevli olarak genel itibarıyla ikiye ayrılan temel biçimbirim kategorilerinin dışında ayrı bir dil kategorisini meydana getirdiklerini belirtmek, yapılarının ve genel özelliklerinin daha verimli bir şekilde açıklanabilmesini ve belli birtakım sınırlamalardan bağımsız olarak değerlendirilmelerini temin edecektir. Bu bakımdan, bilhassa asıl ünlemleri söylem parçacıkları/ belirleyicileri, boşluk doldurucular gibi geleneksel dil tasvir ve tanımlamalarında yer verilmeyen veya zaman zaman “cümle dışı unsurlar” gibi başlıklarda değinilen dil dışı unsurlar olarak tasarlamak, ünlemlerin daha kendine has bir şekilde tanımlanmalarına ve açıklanmalarına katkı sağlayacaktır.

Ünlemler, anlam içerikleri barındıran ve bu yönüyle alıcının zihninde soyut veya somut varlıklara ya da kavramlara göndermede bulunan söz varlığı unsurlarının aksine konuşurun çeşitli kategorilere ayrıştırılabilecek duygularını ve hislerini alıcının da tecrübe etmesi veya daha belirgin olarak anlaması amacıyla kullanılırlar. Ayrıca çekimlenememeleri dolayısıyla tek başlarına bağlam içinde veya dışında yer alabilirler. Ancak çekim veya türetim eklerini aldıklarında diğer görevli veya işlevli kelime türlerinin çoğu gibi adlaşır, diğer bir ifadeyle anlam içeriği üstlenerek bir konsepti ifade ederler. Diğer taraftan ünlemler kişi, sayı, zaman gibi dil bilgisi kategorilerinde işaretlenemezler. Bu yönüyle ünlemlerin tamamen bağımsız dil unsurları oldukları ve dil bilgisini oluşturan temel içeriklerden hayli farklılaştıkları belirtilmelidir.

9 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, (2004): 349.

10 Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (1990): 398.

11 Ünlemleri edat kategorisi altında değerlendirmenin geri planında duran sebep, edatları bütüncül olarak iletişime yardımcı araçlar şeklinde değerlendirme düşüncesi olabilir. Zira asıl edatlar, bağlaçlar (bağlama edatları) ve burada söz konusu edilen ünlemlerin (ünlem edatları) tamamı iletişimi doğrudan tesis etme üzerine işletilen anlamlı ve içerikli söz varlığı unsurları olmalarından ziyade bir görevi yerine getiren, işlevleri yönüyle söylemde yer alan araçlar olmalarıyla ön plana çıkmaktadır. *Edat* sözcüğünün esas anlamı da (‘araç’) düşünüldüğünde, bunda Arap dil bilgisi geleneğinin etkisinin olduğu barizdir. Dolayısıyla ünlemlerin edatlar içerisinde değerlendirilmesi de doğrudan Arap dilcilik geleneğiyle bağdaştırılabilir. Türkçe dil bilgisi çalışmalarında Batı geleneğine yakın araştırmacıların çalışmalarında ünlemlerin edatlar dışında ayrı bir kategori olarak değerlendirilmesi, bunun aksine daha geleneksel düzlemdeki çalışmalarda ünlemlerin edatlar içerisinde bir alt kategori ele alınması, bu durumu doğrular niteliktedir. Yine bu konu çalışmanın kapsamı dışındadır ve ayrı bir araştırmanın konusu olup kesin yargılara varmak için daha fazla veriye/tespite ihtiyaç bulunmaktadır.

Ünlemlerle ilgili bazı yaklaşımlarda¹² ve özellikle Türkçe dil bilgisi araştırmalarında yansıma sözlerle ünlemlerin sık sık bir arada değerlendirildiği veya kıyaslandığı, bu iki kategorinin aynı başlık altında (genellikle ünlemler) ele alındığı sıkça gözlemlenen bir durumdur. Bu hususta Korkmaz hem *aa*, *aboo*, *yuh* gibi asıl (birincil) ünlemleri hem de *çat pat*, *gümbür gümbür*, *mışıl mışıl* gibi ses yansımali söz varlığı unsurlarını “Ünlemler” başlığı altında genel olarak değerlendirmektedir.¹³ Ergin ise *ünlem edatları* başlığı altında beşli ayrıma gider: *ünlemler*, *seslenme edatları*, *sorma edatları*, *gösterme edatları*, *cevap edatları*.¹⁴ Bunlardan *ünlemler* alt başlığında *pat*, *küt*, *çat* gibi yansıma sözleri de örneklendirir. Tüm bunların aksine ünlemler, daha çok olaylara karşı verilen duygusal tepkileri, fiziksel hisleri veya ruhsal durumları ya da bunların dışında şahsî duruş ve tutumları ifade ederken ses yansımali unsurlar, durumların veya olayların bire bir ifadesi, dilde yansımasıdır ve anlamlı söz varlığı unsurlarına dönüşmesiyle şekillenirler. Her ne kadar hem ünlemler hem de yansıma sözler çoğu durumda ses sembolizminin bir ürünü olma niteliği taşıyalar da yani doğal/fiziksel seslerin sembolik ifadeleri olsalar dahi yansıma sözler bağlam dışı temel anlama da sahip olmaları ve bir konsepti/olguyu kodlamaları veya bir eylemin gerçekleşme yönünü bildirmeleri, zarf işlevi de görmeleri dolayısıyla ünlemlerden kesin bir şekilde ayrılırlar. Bu noktada Banguoğlu edatları ve yansımaları ayırıştırır ancak yansımaların yapıları bakımından ünlemlere en çok yaklaşan tür olduğunu da vurgular.¹⁵ Diğer yandan Ameka hem ünlemlerin hem de yansıma sözlerin telaffuz açısından bir düzensizlik paylaştıklarını, bu bakımdan gramerlerde yansıma sözlerin ünlemlerin bir alt türü olarak ele alındığını belirtir ancak bunlar arasında ifade ve tasvir yönüyle farklılıklar olduğunu, ayrıca eksiltirme durumlarının göz önünde tutulması gerektiğini ifade eder.¹⁶ Meinard ise yansıma sözler ile ünlemleri anlam ve dil bilgisi açısından değerlendirerek ikisinin farklı kategorileri oluşturduğu sonucuna varır.¹⁷ Öte yandan Libert de benzer olarak yansıma sözleri ve ayrıca bazı araştırmacılarca yine ünlemler arasında değerlendirilen *Teşekkür ederim!* gibi kalıp ifadeleri ünlemlerin dışında tutar.¹⁸ Poggi ise bazı ünlemlerin yansıma kökenli olabileceğini ama bunun ünlemlerin tamamı için geçerli olmadığını ifade eder.¹⁹ Bu hususlardan hareketle, ünlemlerin ve yansımaların ayrı dil kategorilerini oluşturduğu, bunların bir arada *ünlemler* gibi tek bir başlık altında değerlendirilemeyeceği açıktır.

Ünlemlerin alıcının zihninde çözümlenebilirliği ve anlam içeriği yönüyle anlaşılabilirliği çoğunlukla bağlamla ilişkilidir ve daha çok ünlemin şekillenmesinin öncesindeki bağlam ve şartlar

12 Örn. Maria Josep Cuenca, “Defining the indefinable? Interjections”. *Syntaxis* 3 (2000): 34.

13 Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (2009): 1139-1140.

14 Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, (2004): 349.

15 Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (1990): 402.

16 Felix K. Ameka, “Interjections”. *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Oxford: Elsevier, (2006): 746.

17 Maruska Eve Meinard, “Distinguishing Onomatopoeias from Interjections”. *Journal of Pragmatics* 76 (2015): 150-168.

18 Alan R. Libert, “On Conversational Valence and the Definition of Interjections”. *Proceedings of the 42nd Australian Linguistic Society Conference - 2011*. Canberra: ANU Research Repository, (2012): 285.

19 Isabella Poggi, “The Language of Interjections”. *Multimodal Signals*. Berlin: Springer, (2009): 181-182.

ünlemin anlaşılmasında birincil derecede öneme sahiptir. Ancak bu bağlam dil içi veya dil dışı olabilir. Söz gelimi can sıkıntısı veya yorgunluk üzerine <off> ünlemi dil dışı bir bağlam veya şart üzerine şekillenebilir. Bu da ünlemlerin bir duruma veya hisse karşı tepki olarak şekillenmesi durumunu doğrular niteliktedir. Diğer bir ifadeyle ünlemler, kendilerinin ortaya çıkışını hazırlayan duygu veya fiziksel his değerine sahip bağlamlara ihtiyaç duyarlar. Bu ise bir duygu yoğunluğu, fiziksel bir acı, bir şaşkınlık, kızgınlık veya iğrenme durumu olarak ya da başkaca etkenler dolayısıyla gelişebilir. Dolayısıyla ünlemlerin anlaşılabilmesi ve çözümlenebilmesi için ünlemi ortaya çıkaran etkenin bilinmesi ve zihin süreçleriyle çözümlenmesi birinci şarttır. Buna rağmen ünlemler, yapı bakımından bağlamla veya şartlarla doğrudan ilişkili bulunmaması sebebiyle diğer kategorilerden farklı nitelikler taşırlar. Söz dizimine katılan bir unsur bir diğeriyle doğrudan veya anlam yönüyle bağlantılı olsa da asıl ünlemler bu unsurlarla ilişkileri yönüyle söz dizimi nezdinde doğrudan bir bağlantı kuramazlar. Bu sebeple ünlemler bağlam dışında kalsalar dahi genel itibarıyla söylem tamamlanmış olur. Diğer bir ifadeyle asıl ünlemler söz diziminden bağımsızdırlar. Bu bakımdan sözcelerin sınırlarında yer alırlar ve dil bilgisinden bağımsız bir şekilde çalışırlar.²⁰ Bu yönüyle ünlemlerin kendi başlarına ayrı bir bağlam kurduğu da savunulabilir. Dolayısıyla, mesela bir üzüntü anında söylenen “*Tüh!*” ünlemi kendi bağlamını ortaya çıkarır ve alt mesajlar barındırır. Buna bazı durumlarda ironi veya acıma gibi işlevler de yüklenir ve ünlemin, dolayısıyla bağlamın içeriği daha da farklılaşıp çeşitlenebilir. Böylesi bir bağlamda, söz gelimi bir yakını kaza geçiren ve bunun sonucunda yaralanan ya da vefat eden kişinin bu olayı öğrendiği anda verdiği “*Tüh!*” ünlemler tepki, “Çok üzüldüm.” gibi tam bir yargıdan daha fazla ve etkili oranda duygu değeri taşıyacaktır ve kendi içinde ayrı bir sanal bağlamı oluşturacaktır. Öte yandan kinayeli kullanımlara ilişkin olarak verilen “*Tüh!*” ünlemler bir cevap veya tepki (3) ise önemsememe veya alay etme gibi daha farklı alt mesajları barındıracak veya zaman zaman alıcı tarafından doğru anlaşılmaya elverişli bir nitelik taşımayabilecektir:

- (3) A: Ne zamandır beklediğim bilgisayar oyunu seneye çıkacakmış.
B: *Tüh!* Çok üzüldüm.

Ünlemler kendi içlerinde farklı uyarıcı veya yönetim işlevlerini yerine getirebilir. Mesela kütüphane veya hastane gibi sessizliğin sağlanması gereken bir ortamda konuşan kişiyi uyarmak amaçlı kullanılan *Şşş!* harf dizisiyle temsil edilebilecek ünlem (ve buna eşlik eden jest/mimik) geri planda “Sessiz ol(unuz)!” bilgisini/uyarısını kodlar. Öte yandan konuşurunu dinlemeyen bir alıcının dikkatini çekmek için kullanılan ve kendi içinde yükselen-alçalan tonlarda sesletilen *Huu!* ünlemi de benzer bir bilgiyi kodlamaktadır. Bu ünlemlerden bir kısmı evrensel nitelik taşımaktadır ve Türkçenin de aralarında bulunduğu farklı diller üzerine bu konuda yapılacak karşılaştırmalı çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu noktada diller arası etkileşimlerin ve temasların ünlemler üzerinde de belli eğilimleri beraberinde getirdiği

20 Tim Wharton, “Interjections, Language, and the ‘Showing/Saying’ Continuum”. *Pragmatics & Cognition 11*, 1 (2003): 200.

açıktır. Örnek olarak bilhassa İngilizcenin tesiriyle film, dizi gibi küresel ölçekte yayımlanan yapımlarda tanıklanan *Vaav!* (*Woow!*) ünlemi Türkçede de gözlemlenmeye başlamış, bunun yaklaşık karşılığı olan *Vaay!* yerine zaman zaman kullanılır hâle gelmiştir. Dil etkileşimleri kapsamında ünlemlerin incelenmesi aktarım değerleri ve köken itibarıyla gelişimleri, hatta dilin kökenlerinin araştırılması açısından da faydalı sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Ünlemler diğer kategorilere kıyasla parçalar üstü ses birimler ve ses dönüşümleri noktasında da çok farklı nitelikler sergileyebilmektedirler. Aynı ünlemin farklı kullanım işlevleri fonolojik örüntülerinin değişmesiyle gerçekleşir.²¹ Mesela yazımda genellikle tek bir biçimde gösterilen *Aman!* ünlemi vurgulama, tonlama ve ünlü uzunluklarının durumuna bağlı olarak küçümseme, kızma, uyarma, beğenme, beğenmeme, hayıflanma gibi duygu, düşünce ve hisleri aktarabilme potansiyeline sahiptir. Bunları yazımda ayrı ayrı göstermek ya mümkün değildir ya zahmetlidir ya da işlevsellikten uzaktır. Bu tür parçalar üstü ses birimlerin neler olabileceği konusunda ancak bağlamdan hareketle tahminde bulunulabilir. Standart dil esaslı, bir bakıma resmî konuşma dilinin aksine ağızlar bu noktada daha fazla çeşitlilik sunabilir. Aynı ünlemin farklı sesletim değişkeleriyle de bu çeşitlilik daha da artabilir (krş. *aman*, *amanin*, *amoo*, *aboo* vd.). Farklı anlamlara sahip söz varlığı unsurlarının ünlem işleviyle ve ünlem niteliğinde kullanılması durumunda da vurgulama ve tonlama özellikleri genellikle değişir. Bu hususta *arkadaş* sözcüğü *Vay arkadaş!* yapısı içinde bir ünlem veya ünlem öbeği oluşturucu şekliyle kullanıldığında vurgu genellikle ilk hecede ortaya çıkar ve tonlama buna göre farklılaşarak yapının ünlem olma niteliği kazandığı konuşmada sezilir. Ünlemlerin bir kısmı ses ve yazıya aktarılma yönüyle zaman içinde farklı eğilimler gösterip dönüşebilir. Söz gelimi *a!* veya varyantı *e!* ünlemleri günümüzde gerek yazıda gerek söyleyişte bütünlümlü durumdadır. Emre²² tarafından aktarılan *a! e!* ünlemleri yapıları (örn. *Okusanız a!*, *Gelseniz e!*, *Ayağa kalksan a!*) artık *Okusanıza!*, *Gelsenize!*, *Ayağa kalksana!* olarak telaffuz edilip yazılmaktadır. Kalıplaşmış söz varlığı unsurlarının aksine vurgu ve tonlamanın, daha geniş olarak parçalar üstü birimlerin anlam ve duygu üzerinde etkilerinin olduğu bilinmektedir ve duygu durumu, bu birimlerin kullanılmasıyla daha belirgin hâle gelmektedir.²³ Ünlemlerin tek başlarına bir bağlam kurabilmeleri ve yargı ifade edebilmeleri de bir bakıma parçalar üstü ses birimleri şekillendirmeleriyle mümkündür. Bu yönüyle mesela asıl ünlemler yalnızca beden seslerinden, diğer bir ifadeyle doğal ses dizilerinden oluşsalar dahi bağlam tabanlı içeriklere sahip bulunabilirler ve çeşitli işlevleri veya anlamları tek başlarına üstlenebilirler.

2. Dil Dışı Ünlemler ve Diğer Ünlem Türleri Arasındaki Konumu

Bazı ünlemlerin ses yönüyle temsilinin yazımda bulunmaması, daha doğru bir ifadeyle dilin ses dizgesinde yer alan seslerle bu ünlemlerin yazıda mutlak bir şekilde gösterilememesi,

21 Nalan Büyükkantarıcıoğlu, “An Analysis of Turkish Interjections in the Context of Reactive Idea Framing”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23, 1 (2006): 21.

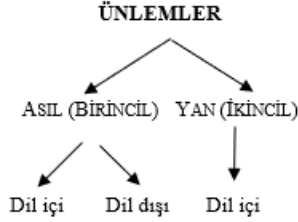
22 Ahmet Cevat Emre, *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, (1945): 554.

23 Erkan Hirik, “Tekrarlı Yüklemeler ile Parçalarüstü Ses Birimlerin Anlama Etkisi”. *idil* 8, 53 (2019): 4

ayrıca bu tür ünlemlerin doğrudan bir söz varlığı unsuruyla ilişki içinde de bulunmaması, o ünlemlerin konuşma sesleri haricinde, söz varlığı düzeyi dışında biçimlendiğini gösterir ve dolayısıyla “dil dışı” olarak tanımlanmalarını gerektirir. Bu bakımdan dilin ses dizgesinde yer alan seslerle biçimlenemeyen ve değişmez veya temel bir anlam içeriği taşımayan ancak söylem içinde veya söylemden bağımsız olarak haricî bir şekilde ortaya çıkan ünlemler dil dışı ünlemlerdir. Söz gelimi, konuşmaya dikkat çekmek için kullanılan öksürme benzeri sesle şekillenmiş ünlem (yazıda <öhö>) veya bu çalışmanın esas konusu durumundaki dış-damaksıl cıklama sesi olan <cık> bu tür dil dışı ünlemler arasındadır. Bunların aksine mesela *vay!* ünlemi yazıda kolaylıkla temsil edilebilir ve sözlüklerde de kodlanmıştır. Ancak her ne kadar dil dışı ünlemler anlam ve bağlam ilişkileri yönüyle dille ilişkilendirilemez görünse de söyleme katkıda bulunmaları ve çoğu durumda söylemin daha etkili ve verimli bir şekilde oluşmasını sağlamaları yönüyle dille dolaylı da olsa işlev ve iletişimde etkililik yönüyle ilişkilidir. Diğer ünlemler gibi bu ünlemler de doğrudan söz dizimi ile etkileşime girmezler, diğer bir ifadeyle söz diziminin bir parçası değildirler ve dizimin dışında kalırlar. Bu tür ünlemlerin telaffuzları esnasında bedensel hareketler, jestler ve mimikler de diğer ünlemlere kıyasla daha etkin bir rol oynayabilir.

Bu çalışmaya konu olan <cık> ünlemini oluşturan ses bir dış-damaksıl cıklama (şıklama) sesidir. Ancak bu ses Türkçenin ses dizgesinde yer alan bir konuşma sesi (şekilli sada) değildir ve dolayısıyla ünlemin yazıda temsili noktasında kesinlik bulunmaz. Bu bakımdan bu tür ünlemleri söz varlığı unsurları içerisinde değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple böylesi ünlemleri *dil dışı ünlemler* şeklinde tanımlamak ve asıl ünlemler arasına yerleştirmek, sınırlarının belirlenmesi ve işlevlerinin daha açık olarak tanımlanabilmesi bakımından önemlidir. Bu ünlemlerin aksine *tüh*, *vah* gibi dilin ses dizgesinde bulunan seslerle şekillenmiş ünlemler dil içi ünlemler arasında tanımlanabilir. Böylece dil dışı ünlemler, dilin kendi konuşma sesleriyle şekillendirilemeyen, farklı akustik değere sahip seslerden örülmüş ve bunlarla beraber beden hareketleri, jest ve mimikleri de ön plana çıkaran ünlemler olarak tasarlanmalıdır. Daha önceden de belirtildiği gibi, konuşanın dikkati kendisine çekmek için çıkardığı öksürük benzeri doğal sesler de de bu tür dil dışı ünlemler arasında değerlendirilebilir. Bunun aksine dil içi ünlemler ise dilin söz varlığında daha önceden belirli yazım standartlarıyla kodlanmış, içerikleri belirlenmiş ünlemlerdir ve bunlar dilin ses dizgesinde yer alan seslerden oluşan yapılardır.

Bu değerlendirmelerden hareketle, Türkçede ünlemlerin mevcut söz varlığı unsurlarıyla ve dilin ses dizgesiyle eşleştirilebilir durumda bulunup bulunamayacaklarına göre genel sınıflandırma şeması şöyle tasarlanabilir:²⁴

Bu sınıflandırmaya göre daha ayrıntılı olarak şu hususlar belirtilebilir: Asıl ünlemler, söz varlığında yer alan ve anlam içerikleri barındıran herhangi bir unsurla eşleştirilemeyen, bazen yalnızca bir sestene veya ses dizilişinden oluşabilen ünlemlerdir. Bu kategorideki ünlemler dilde yalnızca ünlem olarak ortaya çıkarlar ve söz diziminde farklı işlevlerle kullanılamazlar. Dolayısıyla bu tür ünlemler yalnızca ve öncelikli olarak ünlem kategorisinde biçimlenirler ve diğer anlamlı öğelerle, yani söz varlığı unsurlarıyla eşleştirilemeyip yalnızca kendi başlarına dilde var olurlar: *off, üff, bre, peh, ehh* gibi. Öte yandan yan ünlemler, sözlüklerde de tanımlanmış durumdaki söz varlığı unsurlarının bağlam içinde ünlem işlevi kazanmalarıyla, yani anlık olarak ünlemleşmeleriyle veya öteden beri ünlem biçiminde kodlanmalarıyla ortaya çıkarlar: *haydi, imdat, işte, sakın, tövbe, yazık, yeter* gibi. Bu tür unsurlar bağlam içinde ancak duygu, düşünce, his veya tutum, davranış gibi şahsî yaklaşım ve içerik ifade etmeleri durumunda ünleme dönüştürülürler ve böylece söylemde ünlem olarak işlev görürler.

Dil içi asıl ünlemler dilin ses dizgesinde yer alan seslerle eşleştirilebilirler ancak dil dışı durumda bulunanlar ses dizgesindeki seslerin dışında farklı seslerle biçimlenme eğilimindedir. Söz gelimi sessiz olunması için uyarma işlevi gören *Şşş!* ünlemi, asıl dil içi ünlemlere örnek gösterilebilir. Zira bu ünlemin oluşması esnasında, /ş/ ünsüzünden faydalanılmıştır. Benzer bir şekilde ağız yolu kapalı olarak dahi biçimlendirilen ve beğenmeme, küçümseme, ilgi göstermeme gibi işlevler barındıran *hıh* veya şaşırma, hayret bildiren *aaa* ünlemleri de dildeki mevcut seslerle karşılanabilir. Ancak dildeki seslerle eşleştirilemeyen, bunların dışında gerçekleşen, mesela

24 Ünlemlerin sınıflandırılmasında yapı, anlam, içerik, kullanım başta olmak üzere pek çok husus esas alınarak ölçüt geliştirilebileceği daha önce belirtilmişti. Burada yapılan (asıl-yan) birincil-ikincil düzeylerini kapsayan sınıflandırma şeması, ünlemlerin öncelikle bir söz varlığı unsurundan gelişip gelişmemesi ve ardından dilin mevcut ses dizgesiyle karşılanıp karşılanamaması esasına dayanmaktadır. Her bir kategori daha ileri seviyede kendi alt kategorileri etrafında diğer sınıflandırma ölçütleri göz önünde bulundurularak daha ayrıntılı bir şekilde tasnif edilebilir.

Bu hususta, benzer olarak Goddard ünlemleri “ses benzeri birincil”, “sözcük benzeri birincil” ve “ikincil” şeklinde sınıflandırmaya tabi tutarak bunları anlam ve bağlam açısından alt sınıflandırmalara ayırır (2014: 54-54). Wierzbicka (1992) ise ünlemleri *duygu, irade ve bilgi* esasına dayalı üçlü içe dönük sınıflandırmaya tabi tutar ancak bu ayrıma bazen sıkı bir şekilde uyulamayacağını, bir ünlemin birden fazla kategoride değerlendirilebileceğini de vurgular. Türkçede ise Korkmaz (2009) tarafından çeşitli başlıklarda farklı kategorilerde sınıflandırmalar yapılmış ve bir arada sunulmuştur. Türkçe literatürde ünlemlerle ilgili genel değerlendirmelerin bir özeti içinse Somuncu 2020’ye bakılabilir.

yazımda en yakın olarak <cık> ile gösterilebilecek²⁵ ünlem, asıl dil dışı ünlemler arasındadır. Zira bu ünlem ne herhangi bir söz varlığı unsuruyla ne de sesleri itibarıyla mevcut ses dizgesi öğeleriyle eşleştirilebilmektedir. Bu noktada Delice diğer kelime türlerinin boğumlu seslerden oluştuğunu ancak ünlemlerin hem boğumlu hem de boğumsuz seslerden oluşturulabileceğini belirterek boğumsuz seslerle oluşturulan ünlemlerin kişiden kişiye çok farklı biçimlerde sesletilebileceğini ve bunların yazıya aktarımında zorlukların ortaya çıktığını vurgular.²⁶

Asıl ünlemlere genellikle beden hareketleri veya jestler, mimikler eşlik eder. Eşlik eden beden hareketleri ve jestler ya da mimikler kaşları, omuzları kaldırmak, başı iki yana sallamak (hızlı veya yavaş), başı bir tarafa doğru yavaşça belli bir eğimle çevirmek, gözleri kısmak gibi çok farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Söz gelişi onaylamama işleviyle ('hayır, olmaz' anlamıyla) kullanılan <cık> ünleminde de hem baş hem de kaşlar yukarıya doğru hafifçe kaldırılabilir. Bu beden hareketleri veya jest ve mimikler gerçekleşmeden de ünlem sesletilir ancak bu durumda alıcı üzerindeki etki nispeten az olacaktır. *Tüh* gibi bazı ünlemlerde bir elin üst kısmının diğer elin iç kısmına hızlı hızlı çarpılması hareketi ünleme eşlik edebilir ve ünlemin tekrar sayısına bağlı olarak çarpılma hareketinin tekrar sayısı da o oranda artar.

Asıl ünlemler "anamlı" bir içerik ve bağlam ortaya çıkarabilirler. Bu kategoride örnek olarak sunulan *Şşş!* ünlemi başka hiçbir bağlam gerektirmeden üstlendiği işlevi sağlar ve bir bakıma iletiyi aktarır. Benzer olarak yazıda <öhö> şeklinde gösterilen öksürme benzeri sesle veya boğaz temizleme sesiyle oluşturulan dikkati çekme işlevli ünlem de (~ <ıh-ıh>) asıl ancak dil içi/dil dışı sınırında (dil dışına daha yakın bir konumda) kalan ünlemlere örnek gösterilebilir. Bu tür ünlemlerde dikkati çekme işlevi ön plandadır. Dolayısıyla dil dışı ünlemler de kendi içinde dikkati çekme ya da herhangi bir dikkat çekme/seslenme işlevi barındırmaksızın yalnızca duygu/düşünce veya ruhsal durumu ifade etme aracı olma gibi başkaca işlevlerine göre sınıflandırılabilirler.

Ameka asıl ünlemlerin "adrese sahip olmadığı"nı, yani herhangi bir alıcıya hitap etmediğini savunsa da²⁷ *Şşş!* gibi bir asıl ünlemde adres barızdır. Bu ünlemi bir seslenme işaretleyicisi olarak değerlendirmek de mümkündür. Ancak böyle olsa dahi bu ünlemin şekillenmesini ve ortaya çıkışını sağlayan etken, bir duruma karşı konuşurun tepkisi ve tutumudur. Seslenmelerde böyle bir sebep aranmaz ve amaç doğrudan seslenme etrafında şekillenir. Dolayısıyla seslenme biçimleri herhangi bir tepki veya his/düşünce aktarımından daha çok doğrudan seslenme amacı taşırlar. Bu noktada *Şşş!* yapısını bir seslenme biçimi olarak tanımlamak yeterli olmayacaktır. Ancak yine de bu ünlem, *Ahh!* gibi bir his veya acıyı yansıtmaya veya <cık> gibi şahsî tutumu ya da duyguyu ifade etmekten uzak görünmektedir ve öncelikli olarak dikkati çekme işlevi ön plandadır. Bu

25 Türkçede ünlemler üzerine yapılmış çalışmalardan biri durumundaki Kurtoğlu 1995'te yalnızca 'hayır' anlam içeriğine değinilerek <cık> ünlemi <çih> olarak yer almaktadır (51-52). Korkmaz da "olumsuzluk, red, inkâr anlatımında olan ünlemler" bahsinde bu ünlemi yine <çih> olarak yazımda gösterir (2009: 1187). Akalın (2011: 602) ise ünlemi <cık> olarak yazımda göstererek konuşma dilinde ve halk ağzında 'hayır' anlamına geldiğini belirtir, bu yapının ünlem mi yoksa zarf mı olduğu sorusunu sorar.

26 H. İbrahim Delice, *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan, (2008): 157.

27 Felix K. Ameka, "Interjections: The Universal yet Neglected Part of Speech". *Journal of Pragmatics* 18 (1992): 109.

yönüyle ilgili ünlemin seslenme biçimi ve asıl dil dışı ünlem arasına konumlandırılması da mümkün görünmektedir. Bunlar, bağlam tabanlı incelemeyi gerektirecek hususlar arasındadır ve bağlam dikkate alınarak gerekli değerlendirmeler daha isabetli olarak yapılabilir.

Dil dışı ünlemler doğrudan iletişimi gerçekleştirme amacına yönelik ortaya çıkarılmayabilir. Bunlar iletişime yardımcı veya iletişimi destekleyici/kuvvetlendirici unsurlar olarak söylem içerisinde veya söylemden bağımsız işlevde kullanılabilirler. Bazı durumlarda konuşmayı sonlandırma, konuşma sırası alma veya konuşmaya başlama ya da konuşmaktan kaçınma gibi başkaca yan işlevleri de yerine getirebilirler. Böylece doğrudan dil birimleri içinde yer almasalar ve değerlendirilemeseler dahi dilin dışında ortaya çıkan ancak bir bakıma dilin gerçekleştiremediği his ve duyguların ya da çeşitli mesajların alıcıda oluşturulması, söyleme yönelik başkaca işlevlerinin geliştirilmesi noktasında kişinin/konuşurunun duygu ve düşünceleri ile olaylara karşı tepki, tutum ve davranışlarını, psikolojik durumunu alıcıya aktaran/hissettiren, diğer birtakım işlevleri de yerine getiren, iletişimi dil dışında kuvvetlendiren yardımcı unsurlardır. Söz gelimi iğrenme belirten <ıyy> ünlemi, ünlemin sesletilmesi esnasında ağzın yayılması ve başın hafif geriye çekilmesi, ayrıca buna eşlik edebilen kaşları çatıp gözleri küçültme türünden beden hareketleri ile jest ve mimiklerle beraber kendi bağlamını ortaya çıkarır ve kişinin duygu, his ve tutumunu diğer dil unsurlarına kıyasla alıcıda daha fazla miktarda oluşturur, bu yönüyle daha etkili bir ileti şekillendirir. Öte yandan tükürme hareketinin bir bakıma taklidi sayılabilecek <tü> dil dışı ünlemi de bağlamdan bağımsız düşünülemez. Burada <tü> ünleminin oluşumu esnasında tükürme hareketi veya mutlak bir tükürme fiili eşlik edebilir. Bu hareketin tükürmeye ne kadar benzediği, hatta tükürmenin gerçekleşip gerçekleşmemesi konuşurun ruh hali ve kızgınlığı ile doğrudan ilgilidir. Yine de şaka yollu durumlarda veya çocuklara/bebeklere yönelik kullanımlarda beden hareketi asgari düzeydedir. Hatta aşırı kızgınlık anında *Tü Allah belanı versin!* gibi tükürme eyleminin veya hareketinin de söyleme bir dereceye kadar eş seyretmesi durumunda ünlemin işlev yönüyle etkisi artabilir. Bunların yanı sıra mesela genellikle bunaltı veya sıkıntı bildiren ve daha çok diş-dudaksıl /f/ ünsüzüne yakınlaşan düzeyde şekillenen, yazıda daha çok <üff> şeklinde gösterilen bazı ünlemler herhangi bir iletişim amacına da yönelik olmayıp yalnızca kişiler tarafından kendilerine dönük olarak sesletilebilirler. Diğer bir ifadeyle bazı asıl ünlemlerin şekillendirilmesi için herhangi bir bağlam gerekmez ve bu ünlemleri dil kullanıcıları kendi başlarına kullanabilirler.

Dil dışı ünlemler sesletim biçimlerine ve vurgu, ton, durak, ahenk gibi parçalar üstü bölümleri ortaya çıkarmalarına göre birden fazla işlevi bünyelerinde barındırabilir. Söz gelimi alçalan-yükselen tonda, ağız yolu kapalı bir şekilde sesletilen <hııı> dil dışı ünlemi ilgi duyma, şaşırma veya dikkati toplama durumunu ifade ederken, tersi biçimde (yükselen-alçalan tonda) şekillenen ise uyarmayı veya kızgınlık durumunu ifade edebilir. Dolayısıyla dil dışı ünlemlerde parçalar üstü ses birimler ve sesletilme yolları içeriği ve iletişimdeki işlevi şekillendiren esas unsurlar arasındadır. Aynı durum esnasında diğer ünlem türleri için de geçerlidir ve parçalar üstü birimler ünlemlerin etki değerini artırıp azaltarak farklı işlevleri yerine getirmelerini sağlayabilirler.

3. Cıklamalı (Şıklamalı) Sesler ve <cık> Ünlemi

“Click” sesleri olarak da Batı literatüründe tanımlanmış olan cıklamalı (şıklamalı/şaklamalı) sesler²⁸ Hosa, Zulu gibi bazı Afrika dillerinin ses dizgesinde yer alsalar da Türkçede veya Türkçenin etkileşime girdiği dillerde anlam ayırt edici olarak mevcut değildir. Yine de bu ses bazı dillerde konuşma sesi olarak değil de dilin dışında gerçekleşen ses olarak kullanım alanı bulabilmektedir. Diğer bir ifadeyle ses dizgesinde yer alan diğer konuşma sesleri gibi sözlük unsurları oluşturmada kullanılmıyorlar olsalar dahi cıklamalı sesler çoğu dilde söylemde ortaya çıkarlar ve iletişime yönelik çeşitli işlevleri yerine getirirler. Daha önceden de belirtildiği üzere esasında bir diş-damaksıl cıklama sesiyle şekillenen <cık>, farklı dillerde de kullanılan ancak yazımda bu sesi dizgesinde barındırmayan dillerdeki harflerle temsili noktasında tutarsızlık veya çeşitlilik sunan bir dil dışı ünlemdir. Türkçede de <cık>, <cıh> veya <çık> olarak yazıda temsil edilebilen, İngilizce gibi dillerde <tut> veya <tsk> harf dizisiyle gösterilen ve daha çok resmî olmayan konuşma dilinde ortaya çıkan ancak konuşanın duygu durumuna veya tutumlarına göre kızgınlık gibi ani gelişen hâllerde resmî konuşmada da kullanım alanı bulabilen bu tür seslerle şekillenmiş ünlemler birden fazla işlevle ve farklı oranlarda tekrarlarla şekillenebilmektedirler. Tekrar sayısına göre işlevi de değişebilen <cık> ünlemiyle ilgili olarak Türkçede herhangi bir literatür oluşmuş değildir. Diğer diller içinse *The World Atlas of Language Structures (WALS) Online* üzerinde genel bir değerlendirme bulunmaktadır.²⁹ Bu değerlendirmeye ilişkin tasarlanmış harita üzerinde (142A) cıklamalı seslerin ve daha da özelden <cık> yapısının kullanımlarına ilişkin olarak üç farklı değer tanımlanmış durumdadır: 1. Mantıksal/makul anlamlar, 2. Duygusal anlamlar, 3. Diğerleri veya hiçbiri. Harita üzerinde Türkçe bunlardan ilk değerle eşleştirilmiş durumdadır ancak daha fazla ayrıntılı yer almamaktadır (bk. Harita 1).

Gil değerlendirmesinde Türkçede bu sesin (=ünlemin) yalnızca mantıksal anlam kodladığını, diğer bir ifadeyle onaylama veya olumsuzlama ifade ettiğini haritada işaretleyerek belirtse de aşağıda da görüleceği üzere, 2. değer olan duygusal anlamı da (gücenme, kızgınlık vs.) kodlayabilmektedir. Dolayısıyla Gil’in Türkçe için <cık> noktasındaki değerlendirmesinin eksik kaldığı ve kapsayıcı bir nitelik taşımadığı açıktır.³⁰

4. <cık> Ünleminin Şekillenmesi ve İşlevleri

Bir dil dışı ünlem olarak <cık>, dilin ön-orta kısmının ağız boşluğunun ön-üst kısımlarına doğru, kısmen de dişlere temas etmesi/çarpması yoluyla şekillenir. Bu temasın ardından dilin geri çekilmesiyle /c/-/ç/ benzeri bir cıklama/çarpma sesi ortaya çıkar ve böylece ünlem oluşur. Daha çok olumsuz anlam içeriğini veya bir durumu onaylamamayı kuvvetlendirici bir ünlem olarak söyleme eşlik edip genellikle tamamlanmış cümlelerden önce, bazen de bunlardan

28 Bu seslerin alt türleri için Ladefoged ve Traill 1994’e bakılabilir.

29 David Gil, “Para-Linguistic Usages of Clicks”. *WALS Online* (v2020.3), 2013.

30 Ancak Gil ayrıntılı açıklamasında 1. değeri taşıyan dillerin duyusal kategorideki kullanımı içerebileceği veya içermeyebileceğini de belirtir. Bu noktada, bu ikili ayrım da göz önüne alındığında Türkçenin genellemelere tabi olduğu sonucu çıkarılabilir.

sonra yer alır. Bu yaygın olumsuzlama/onaylamama durumunda ünleminin sesletildiği esnada, bağlamın içeriğine göre kaşları kaldırma, başı arkaya itirme, başı iki yana sallama, dudakları büzme gibi pek çok bedensel hareket veya jest/mimik eşlik eder. Bu hareketler ile ünlemin oluşumu bütünlük hâlinindedir ve sesletim ile hareketler eş zamanlı bir şekilde gerçekleşir. Bu bakımdan ünleme eşlik eden fiziksel-göstergesel beden hareketleri ile ses yönünü ayırt etmek çoğu durumda güçtür ve sınırların nerede başlayıp nerede bittiği belirsizdir. Bu ünlemin çoğunlukla ve baskın olarak konuşma dilinde ortaya çıkması (edebî dilde/yazıda örnekleri bulunsa da bunlar daha çok diyalogları ve başkaca hususları yansıtır, bk. ilgili dipnot), ünlemin sesletim özellikleri itibarıyla çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır.

Ünlemin ardı ardına birden fazla kez sesletilmesi esnasında tekrarlar arasında geçen süre farklı işlevleri beraberinde getirebilir. Çok seri bir şekilde ardı ardına hızlıca üç dört kez, bazen de daha fazla tekrar edilen <cık>, mesela sıcak veya yanıcı bir cisme yaklaşmakta olan bir çocuğu/bebeği veya geri geri manevra yapan ancak çarpışma tehlikesi olan bir sürücü adayını uyardır ya da başka herhangi bir tehlikeli duruma önleme düşüncesinde ani bir refleks veya tepki olarak şekillenebilir. Tekrarlar arasındaki sürenin uzun olması ise daha bilinçli bir kullanıma işaret eder ve kızgınlık veya pişmanlık gibi duygu değerlerini ya da fiziksel hisleri aktarma işleviyle söylemi destekleyebilir. Bunun haricinde tek bir <cık> ünleminin kısa veya normale göre daha uzun ortaya çıkarılması da yine farklı işlevleri bildirebilir. Bu noktada, söz gelimi uzatılmış bir <ccık>³¹ olumsuzlama veya reddetmenin kati surette gerçekleşeceğini bildirebilir veya aktarılmak istenen duygu/his değerini pekiştirmeli olarak alıcıda oluşturma işlevini yerine getirebilir.

Ünlem, çok farklı içeriklerde ve alt başlıklarda işlevlere sahiptir ve bu işlevlerin çözümlenmesi bağlamın ayrıntılarının bilinmesini gerektirir. Her ne kadar bu ünlemin diğer dünya dillerinin pek çoğunda olduğu gibi Türkçede de çoğunlukla onaylamama veya reddetme gibi olumsuzlama işlevleri ön planda bulunsa da beğenme, hayret etme, şaşırma gibi olumlama işlevleri veya yansız işlevleri de tanıklanmaktadır. Bazı dillerde ise cıklamalı seslerle şekillenen <cık>, kişileri çağırma/davet etme veya takdir, onaylama/olumlama gibi başkaca nadir tanıklanan yansız veya olumlama işlevlerini yerine getirebilir.³²

Bu bölümde, ilgili üç ana başlık altında ünlemin işlevleri örnekler eşliğinde incelenecektir.

4.1. Olumsuzlama İşlevleri

Ünlemle ilişkilendirilen en temel işlevler olumsuzlama kapsamında ortaya çıkar. Gil, cıklama sesleriyle şekillenen ünlemlerin tek seferlik kullanımlarında olumsuzlama işlevinin yaygın olduğunu belirtir ancak mesela San'a Arapçasında bunun aksine tek cıklama sesinin

31 Patlamalı seslerin uzatılması mümkün değildir ancak burada uzatılan cıklama sesidir ve dilin damağa temasının uzatılmasıyla ilgili ses de uzatılmış ve vurgulanmış olur.

32 Martin Haspelmath ve The APiCS Consortiui. "Para-linguistic Usages of Clicks". *The Atlas of Pidgin and Creole Language Structures*. Oxford: Oxford University Press, (2013).

olumlama, yani ‘evet’ anlamında kullanıldığını da ifade eder.³³ Ayrıca bu noktada mantık/duyu ayrımını yaparak olumsuzlamada <cık> sesinin İsrail’de resmî, yani mantıksal olarak ‘hayır’ anlamını içeren bir cevap olduğunu belirtir. Bunun ise genel-geçer bir kullanım olduğunu, ancak İsrail’de daha önce bulunmamış kimseler tarafından “kaba” olarak algılanabileceğini ifade ederek bu durumu örnekler. Zira Türkiye’de de olmak üzere pek çok ülkede <cık> daha çok teklifsiz konuşmalarda kullanıldığından resmîyet gerektiren durumlarda kaba addedilir.

4.1.1. Onaylamama/Reddetme

Ünlemin en yaygın işlevlerinden biridir. Bu işlev genellikle bir yaklaşıma katılmama, bir davranışı onaylamama, bir teklifi reddetme veya evet/hayır tipindeki soru cümlelerine olumsuz cevap verme durumlarında ortaya çıkar. Örnek olarak (4a)’da olduğu gibi, bir diyalog esnasında, basitçe “hayır” cevabının veya reddetmeye ilişkin başkaca dil yapılarının yerini tutabilir. Bu tür olumsuzlamalarda yalnızca <cık> ünlemi bağlamı olumsuzlama bağlamını tek başına oluşturmaya yeter ancak devamında farklı olumsuzlama işaretleyicileri (örn. *olmaz, hayır, katılmıyorum, istemiyorum* vs.) ortaya çıkabilir (4b).

- (4) a. A: Akşam yemeğinde makarna da ister misin?
B: <cık>.
- b. A: Yarın konsere gitmeye ne dersin?
B: <cık>. İşim var.

Ünlemin birden fazla kez ve hızlıca tekrar edilmesi durumunda onaylamama, reddetme veya itiraz etme başlangıcına yönelik cevap/tepki daha katı bir şekilde sezdirilir. Dolayısıyla tekrar sayısına bağlı olarak ünlemin ortaya çıkaracağı olumsuzlama veya reddetme işlevi daha güçlü bir şekilde alıcıda oluşturulur. Bu tür durumlarda *Sakin!* gibi başkaca yan ünlemler de bağlamda yer alabilir.

4.1.2. Kızgınlık

Ünlem, beklenmeyen bir duruma kızma tepkisi olarak özellikle birden fazla kez tek başına kullanılmasıyla kızgınlığı işaretler veya kızgınlık bildiren yapıların öncesinde gelerek bu yapıların etkisini kuvvetlendirebilir. Ünlemin böylesi bir tepkiyi ortaya çıkaran durum karşısında konuşurun kızgınlığını ifade etmesi hâlinde iki veya daha fazla kez tekrar edilmesi esastır (5a). Bu olumsuzlama işlevinde de tekrar sayısı ve tekrarlar arasında geçen sürenin uzunluğu kızgınlığı pekiştirme ve alıcıda daha fazla etki bırakmayı beraberinde getirir. Tekrarın potansiyel olarak bir sınırı veya miktarı ise söz konusu değildir. Başkaca kızgınlık bildiren asıl veya yan ünlemler de bu ünlemlerle beraber kullanılabilir ve böylece etki değeri artırılabilir (5b).

33 David Gil, “Para-Linguistic Usages of Clicks”. *WALS Online* (v2020.3), (2013).

- (5) a. A: Ahmet göndermesi gereken evrakları yine göndermedi.
B: <cık> <cık> <cık> [...]. Zaten başka ne beklenir ki ondan!
- b. A: Toplantıya gelmeyeceğini hiçbir şekilde haber vermemiş.
B: Yazık! <cık> <cık> [...]. Böylelerine maaş ödüyoruz bir de!

Bu işleviyle ünlem daha çok esas söylemden önce kullanılsa da söylemden sonra da kullanılabilir. Ayrıca söylemde iki cümle veya unsur yer alması durumunda bu cümlelerin/unsurların arasına da konumlandırılabilir (5b).

4.1.3. Kuşkulanma/Emin Olamama

Konuşurun iletildiği bir yargı veya soru üzerine cevap verenin emin olamaması ya da iletilen yargı veya sorudan kuşku duyması üzerine <cık> ünlemi kullanılabilir. Böylesi bir durumda ünlem yalnızca tek seferlik şekillenir ve dolayısıyla söz gelimi, kızgınlık durumundaki tepkide olduğu gibi birden fazla kez tekrar edilmez. Ünlemin sesletiminin ardından normalden daha uzun bir süre, bir veya birkaç saniye bekleme süresi ortaya çıkabilir ve ardından karşı sav veya dinleyenin görüşü/düşüncesi ya da karşı iddiaları oluşturulur (6a). Ayrıca ünlem kullanıldığında, onaylamama ve reddetmenin aksine baş arkaya doğru atılmak yerine ya tek tarafa ya da iki tarafa sallanır.

- (6) a. A: Söylentiye yayanın Mehmet olduğu ihtimali üzerinde duruyorlar.
B: <cık>. Bilemedim. Onun böyle bir şey yapacağını aklım almıyor ama belli de olmaz.
- b. A: Araştırma sonuçları durumun tam aksini gösteriyor.
B: Hiç sanmıyorum. <cık>. O araştırmadan böyle bir sonuç çıkmaz bence.

Bu işleviyle ünlem esas söylemden önce kullanılmaktadır. Ancak cevap niteliğindeki söylemde birden fazla cümle bulunması durumunda cümleler arasına da konumlandırılabilir (6b). Ünlem nadiren söylem sonuna da konumlandırılabilir.

4.1.4. Hayal Kırıklığı

Beklenmeyen bir durum karşısında dinleyen hayal kırıklığı bildirmek amaçlı <cık> ünlemini kullanabilir. Ünlemin birden fazla kez kullanılması durumunda ünlemler arasında geçen süre normal veya normalin bir miktar üzerinde bulunabilir ve ünlemin kullanılmasının ardından açıklama sözcüğü oluşturulabilir ancak bu zorunlu değildir (7).

- (7) A: Çocuk yine sınavdan düşük not almış.
B: <cık> <cık>. Niye böyle yapıyor anlamıyorum.

Ünlem bu işleviyle genellikle söylem öncesinde ortaya çıkar ancak söylem sonrasında kullanılmaya da elverişlidir. Yine de alıcı üzerindeki etkinin tam olarak sağlanması daha çok söylemin öncesinde ortaya çıkmasına bağlıdır.

4.1.5. Uyuşmazlık/Anlaşmazlık

Birden fazla katılımcının arasında gerçekleşen bir konuşma esnasında taraflardan birinin diğerinin görüşüne veya argümanına katılmaması üzerine <cık> ünlemi şekillenebilir (8). Böylesi bir durumda ünlem bir veya birden fazla kez kullanılabilir. Ünlemin tek seferde kullanılması durumunda uzatılması da mümkündür.

- (8) A: Arabayı viteste bırakmak baskı balatasına zarar verebilir.
B: <cık>. O iş öyle değil işte.

Bu işleviyle ünlem çoğunlukla esas söylemden önce kullanılır ancak söylemden sonra kullanılması durumunda da etkilidir. Bu işlev reddetme ile yakınlık gösterse dahi bir evet/hayır sorusunun cevabı olmaması dolayısıyla farklılaşır.

4.1.6. Sabırsızlanma

Konuşur, gerçekleşmesi beklenen ama henüz beklenen sürede veya gerçekleşmesi gereken anda gerçekleşmeyen ya da gerçekleşmesi geciken/gecikecek bir durum/eylem üzerine <cık> ünlemini bir veya birden fazla kullanılabilir. Mesela otobüs durağında bekleyen bir yolcunun bir süre boyunca durağa yanaşması beklenen otobüsün gelmemesi üzerine telefonda bir başkasına kurduğu veya kendi kendine söylenir şekilde kullandığı (9)'daki gibi bir ifade <cık> kullanılabilir. Kızgınlık işlevi ile de kısmen ilişkili bir görünüm sunar ancak sabırsızlanma ile kızgınlık her zaman birlikte ortaya çıkmayabilir. Dolayısıyla kızgınlık işlevinden ayrı bir görünüm barındırır. Bu ünlemin ortaya çıkmasında diyalog da şekillenmeyebilir, yani konuşur kendi başına da karşısında biri olmaksızın ünlemi kullanabilir.

- (9) a. <cık> <cık> <cık>. Kaç saattir öylece bekliyorum.
b. Kaç saattir öylece bekliyorum. <cık> <cık> <cık>.

Bu işlevle kullanılması durumunda ünlem esas söylemden önce veya sonra, yani söylem başlamadan veya söylemin tamamlanmasından sonra kullanılabilir (9b).

4.1.7. Can Sıkıntısı, Kararsızlık

Genellikle kişinin kendi kendine, iç dünyasında can sıkıntısı ya da kararsızlık gibi durumlarda ortaya çıkardığı <cık> ünlemi daha çok cümlede önce bir defa ortaya çıkar (10). Bir huzursuzluk hâli üzerine de ünlem kullanılabilir.

- (10) <cık>. Ne yaparım, nasıl ederim hiç bilmiyorum ama bu durumu çözmem lazım.

Böylesi durumlarda <cık> ünleminin kullanılmasından hemen sonra bir iç çekme hareketi de ünleme eşlik edebilir. Ünlemin kullanılması esnasında konuşurun karşısında bir dinleyici de bulunabilir ve böylesi bir senaryoda dert yakınma olarak bilinen bağlam ortaya çıkar.

4.1.8. Sitem, Serzeniş, Ayıplama, Yadırgama

Bir konuşurun karşısındaki kişinin veya kişilerin herhangi bir hoş karşılanmayan hareketine veya davranışına içsel veya dışsal tepki olarak <cık> ünlemi kullanılabilir ve genellikle iki veya daha fazla kez tekrar edilir. Söz gelişi küfürlü veya argo ifadelerle konuşan bir çocuğa tepki olarak (11)'deki gibi bağlam içerisinde bu ünlem ortaya çıkar. Bu işleviyle genellikle esas söylemden önce kullanılan ünlem, daha az sıklıkla söylemin tamamlanmasının ardından da kullanılabilir.

(11) <cık> <cık> <cık>. Ne ayıp! Hiç yakıştıramadım sana.

Bunun yanı sıra, toplum tarafından “uygunsuz hareket” tabir edilen davranışlarda bulunanlara yönelik olarak mesela kamuya açık alanda toplum nezdinde kabul görmeyen hareketlerde bulunan insanları gören kimselere bu duruma tepki olarak veya kütüphane, toplantı gibi sessiz kalınması istenen ortamlarda/durumlarda konuşan kişilere yönelik en az iki, genellikle üç kez kendi kendilerine, beraberindekilere ya da eylemi gerçekleştirenlerin işitebileceği şekilde <cık> ünleminin başka herhangi bir söylem ibaresi olmaksızın/başlatılmaksızın yalın bir şekilde yadırgama/ayıplama amaçlı kullanıldığı sıkça gözlenen bir durumdur. Böylesi bağlamlarda her <cık> arasında geçen süre ise normal veya normalden bir derece uzun olabilir.

4.2. Olumlama İşlevleri

Farklı dünya dillerinde baskın “hayır” içeriğinin aksine “evet/onaylıyorum” gibi olumlama işlevlerine rastlanabilse de Türkçede <cık> ünleminin böylesi bir işlevi tanıklanamamaktadır. Ancak bazı durumlarda Türkçede beğenmeye yönelik bir şahsî tutum ve duygu aktarımı aracı olarak <cık> ünleminden faydalanılabilmektedir.

4.2.1. Beğenme

Herhangi bir iş, hareket veya durum/ürün üzerine konuşur, beğenisi ifade etmede <cık> ünleminden faydalanabilir. Bu yönüyle ünlem bir yönüyle şaşırma yoluyla, beklenmedik şekilde beğenme ifade eder (12) ve ünlemde yer alan düz ünlümsü ses söyleyişte bir derece yuvarlaklaşabilir ve /o/ ~ /u/ya yaklaşabilir. Diğer bir ifadeyle ilgili cıklama sesinin yuvarlakımsı şekli bu tür bağlamlarda tercih edilebilir.

(12) <cık> <cık> <cık>. Çok güzel olmuş. Doğrusu, bu kadarını beklemiyordum.

Bu işleviyle ünlem daha çok söylemden önce kullanılır ancak az da olsa söylemden sonra da tercih edildiği de gözlemlenebilir.

4.3. Tarafsızlık Göstergesi Şeklindeki Kullanımlar

Konuşur yaşanan bir durum, söylenen bir söz karşısında herhangi bir duyguya kapılmadığını, etki altında kalmadığını beyan edecek şekilde <cık> ünlemi kullanılabilir. Bu tür durumlardaki işlevleri çoğunlukla bir duygu değeri barındırmaz ve ayrıca konuşura ait tutum ve davranışları da kodlamaz. Bu yönüyle <cık> nesnel kullanım alanı bulabilir. Ancak bu kategoride <cık> üzülmeye, hayıflanma, hayret etme, şaşırma gibi içeriklerle de ortaya çıkabilir ve bunlarda şahsî duygu, tavır ve tutumlar etkindir. Yine de bunlar herhangi bir olumlama veya olumsuzlama barındırmadıkları için tarafsız içeriklere sahiptir. Dolayısıyla bu işlevlerle ortaya çıkarılan <cık> ünlemleri her ne kadar şahsî bir tutum barındırır görünseler de çoğunlukla doğal, anlık gelişen ve tarafsızlık içeren tepkiler olarak kullanım alanı bulurlar.

4.3.1. Uygun Sözü/İfadeyi Arama

Ünlemin bu işlevle kullanımı, diğer işlevlere kıyasla herhangi bir duygu değeri barındırmaz ve ayrıca konuşurun şahsî tutum ve duruşunu yansıtmaz. Bu yönüyle ilgili işlev diğer işlevlerden önemli oranda farklılaşır. Böylece <cık> bir bakıma <aaa>, <ııı> veya <eee> gibi boşluk doldurucular gibi söylemde yer alır. Düşüncenin şekillenmesi esnasında uygun sözlerin veya ifadelerin kısa süreliğine bulunamaması, akla gelmemesi durumunda tek seferlik <cık> ünlemine başvurulması (13) sıkça tanıklanan bir durumdur.

(13) Nasıl söylesem... <cık>. İnanın aklım durdu.

Böylesi bir durumda <cık> ünleminin şekillenmesiyle baş ve gözler hafifçe sağa veya sola ya da yukarıya yönlendirilebilir, benzer şekilde gözler de aynı hizaya kaydırılabilir (düşünme hareketi). Ünlemin kullanımının ardından dudaklar arasında bir boşluk ortaya çıkabilir, diğer bir ifadeyle ağız bir dereceye kadar açık kalabilir.

4.3.2. Söze Başlama/Söz Sırası Alma

Bu işlev de yine duygu değeri aktarma veya tutum/duruş barındırma yönüyle önceki işlevlerle farklılaşır. Bu işleviyle ünlem, söz sırası gelmiş veya söz almak isteyen kişi tarafından, söyleyeceği esas hususlardan önce dikkati çekme veya söze hazırlık amacıyla, söylem belirleyicilerde olduğu üzere, bir söz başlatıcı veya boşluk doldurucu yerine tercih edilebilir.

(14) <cık>, şimdi bakın. Toplumdaki bu tür aksaklıklar..

Ünlemin şekillenmesi esnasında diğer işlevlere kıyasla cıklama sesine dudak çarpma sesleri de eşlik edebilir ve böylece diğer <cık> şekillenmelerine kıyasla daha farklı bir seslik oluşum gözlenir. Ünlem, niteliği ve işlevi gereği söylemeden önce kullanılır.

4.3.2. Üzülme/Hayıflanma

Ortaya çıkan üzücü veya tatsız bir durum karşısında konuşurun hissî tepkisi öncesinde <cık> ünlemi çoğunlukla en az iki defa olmak kaydıyla şekillenebilir. Söz gelimi bir trafik kazasında yaralanan veya vefat eden birisine yönelik olarak kullanılan (15)'teki bağlamda <cık> ünleminin ilgili işlevi yerine getirme durumu baskındır:

(15) <cık> <cık> [...]. Yazık oldu adama.

Ünlemin şekillenmesi esnasında baş bir dereceye kadar hafifçe sola veya sağa eğilir. Ayrıca ilave olarak bu işlevin ortaya çıkışıyla dudakların büzülmesi yoluyla yanaklarda da bombeleşme oluşabilir.

4.3.3. Hayret ve Şaşırma

Beklenmeyen bir durum karşısında konuşurun hissî bir şekilde hayrete düşme ya da şaşırma tepkisi olarak <cık> ünlemi bir defa veya birden fazla ortaya çıkabilir. (16)'da olduğu üzere konuşur, beklemediği bir gelişme veya olay karşısında şaşkınlığını <cık> şekillenmeleri ile ifade edebilir. Bunların ardından teyit içerikli bir soru cümlesi de oluşturulabilir.

(16) <cık> <cık> <cık> [...]. Sahi mi diyorsun?

Bu işlevle ünlem tek seferlik kullanılabilceği gibi genellikle iki veya daha fazla kez tercih edilir. Ünlemin bu işleviyle ortaya çıkışında genellikle sağ kaş yukarıya doğru kaldırılır ve göz kapakları da kısmen açılıp gözler büyütülür.

4.3.4. Bebeklere veya Hayvanlara Seslenme, Dikkat Çekme

Yine diğer işlevlere kıyasla herhangi duygu değeri taşımama yönüyle farklılaşan bu işlevde de konuşurun bir olay veya durum karşısındaki tutumu da kodlanmaz. Dolayısıyla önceki pek çok işleve kıyasla daha farklı olarak yalnızca seslenme işlevini yerine getirir. Bebeklere, hayvanlara veya başka canlılara karşı bazen de sevgi içerikli olarak <cık> ünlemi en az iki kez olmak üzere kullanılabilir. Bu yönüyle tam bir anlama dönük içerik ve kodlama barındırmaktan ziyade yalnızca dikkat çekme işlevi ön plana çıkar. Ünlemin sesletilmesi esnasında belli bazı el veya parmak hareketleri eşliğinde, bazen parmak şıklatmalarıyla beraber dikkat çekme ve seslenme işlevi ortaya çıkar.

Bulgular

Bir dil dışı ünlem olarak <cık>, Türkçede daha çok olumsuzlama işleviyle tanıklanan ancak olumlama işlevlerini ve bazı tarafsız görünümdeki işlevleri de ortaya çıkarabilen, konuşma diline özgü bir unsurdur. Dolayısıyla, bazı sözlüklerde de tanımlandığının aksine asıl ünlemlerin bir türü olarak sınıflandırılan <cık> unsurunun tek işlevinin “hayır” anlamında olumsuzluk

veya onaylamama durumunu aktarma olmadığı, söylemde en baskın işlevlerinden biri bu olsa dahi çok farklı kategorilerde ve alt başlıklarda oldukça çeşitlenen yönleriyle tarafsız işlevler ve hatta olumlama işlevlerini de beraberinde getirdiği açıktır. Ancak ünlemin yazımında baskın kullanımlar (<cık>) gözlemlense de bir yazım birliğinden söz edilemez. Zira Türkçede <cık> yazımının yanı sıra <çih> ve <çık> da tercih edilebilmektedir.

Bu ünlem bir kez veya pekiştirmeli olarak birden fazla kez ortaya çıkabilmektedir. Çoğunlukla söylemden önce şekillense de bazı örneklerde söylemden sonra veya söylemde yer alan öbekler ya da cümleler arasında da ortaya çıkabilir. Yine de genel eğilim, söyleme <cık> ile başlanmasıdır. Ayrıca ünlem, tek başına bağlam oluşturma veya söylemin yerini alma niteliğini de taşımaktadır. Mesela herhangi bir soruya cevap olarak yalnızca <cık> ünlemi kullanılabilen ve söylemin tamamlanması için bu ünlem tek başına yeterli olabilmektedir.

Ünlem konuşma diline ait olsa ve daha çok konuşma dilinde ortaya çıkarılsa da konuşma dilinin aktarıldığı yazılı metinlerde, çizgi romanlarda, diğer bazı edebi eserlerde veya konuşma kayıtlarının deşifresi gibi uygulamalarda yazıda da kullanım alanı bulabilmektedir. Ayrıca konuşma dilinde dahi olsa resmî mecralarda bu ünlemin kullanımından kaçınılmaktadır. Dünya dillerinde farklılıklar görünse dahi ünlemin resmî ortamlarda kullanılması, diğer bir ifadeyle teklifsiz konuşmaların uygun olmadığı durumlarda ortaya çıkarılması ciddiyetsizlik olarak algılanabilmektedir. Ancak resmî ortamlarda kızgınlık gibi durumlarda istem dışı olarak bu ünlem kullanılabilir.

Ünlemin şekillenmesi esnasında daha çok baş ve kaşlar olmak üzere çeşitli uzuvların veya uzuv uzantılarının tek başına ya da bir arada/sıralı bir şekilde kullanılmasıyla etki değeri artırılabilir. Böylece beden hareketleri veya jest ve mimikler ile <cık> ünleminin şekillenmesi konuşurun duygu ve his değerini ya da olaylara/durumlara karşı tutumunu, tavrını daha bariz ve etkili bir şekilde yansıtabilmektedir. Bu noktada, <cık> ünleminin bu tür ilişik hareketler ile jest ve mimiklerden ayrı düşünülmesi mümkün görünmemektedir ve tüm bunlar istem dışı olarak şekillenmektedir. Ayrıca ünlemin birden fazla kez kullanılması durumunda her biri arasında geçen sürenin azlığı veya çokluğu etkinin pekiştirilmesi ve ayrıca işlevlerinin farklılaşmasını beraberinde getirir. Hızlıca ardı ardına üç defa oluşturulan <cık> tehlikeli bir duruma karşı hızlı bir uyarma işlevi görebilirken <cık> ünlemleri arasındaki sürenin uzaması daha fazla oranda gerçekleşen bir kızgınlık durumuna işaret edebilir. Bu yönüyle ünlemin kullanım miktarı ve tekrarlar arasında geçen süre, ayrıca bir defa kullanılmış olsa dahi ünlemin ilk cıklama kesiminin vurgusu, kısalığı veya uzunluğu işlevlerde önemli oranda farklılaşmaya ve çeşitlenmeye yol açabilir.

<Cık> dil dışı ünlemi her ne kadar evrensel kodlar barındırsa da tam olarak anlaşılması alıcının kültürel arka plan bilgisine ve kodlara hâkim olması, bilişsel süreçte ilgili kodları çözümleyip yorumlanmasıyla tam olarak gerçekleşir. Ünlemle birlikte ortaya çıkan beden hareketleri, jest ve mimikler de yine kültürel kodlar ve millilik izleri taşımakta, bunlar ise nesilden nesle aktarılabilmektedir. Dolayısıyla konuşur ile dinleyici arasında ünlemin tam

aktarılması ve işlevlerinin bağlam nezdinde eksiksiz bir şekilde anlaşılması, paylaşılan kültürel kodlara ve arka plan bilgisine bağlıdır. Böylece söylemin duygu ve düşünce aktarım gücü, bu unsur ve araçlarla (<cık> ünlemi ve buna eşlik eden beden hareketleri, jest ve mimiklerle) daha da etkili hâle gelecektir.

Sonuç

Dil dışı ünlemler başta olmak üzere çoğu ünlem, söylem belirleyici veya boşluk doldurucular gibi doğrudan söyleme ve konuşmaya yönelik içerik barındırmayan, bunların dışında konumlandırılabilen unsurlarla benzerlikler taşımaktadır. Dolayısıyla ünlemlerin bu tür parçacıklar gibi farklı bir kategori dâhilinde tanımlanmaları, daha iyi tasvir edilmeleri ve ayrıca diğer dil mekanizmalarından veya dil dışı araçlardan farklılıklarını ya da bunlarla benzerliklerini açıklamada etkili olacaktır. Ancak bu tür ünlemlerin parçacıklarla farklılıkları dikkat çekicidir. Söz gelimi *işte*, *hani* gibi konuşma dilinde yaygın bir görünüm arz eden, yer yer söz diziminden bağımsız davranamayan söylem belirleyicilerin aksine ünlemlerin tek başlarına bağlamı şekillendirebilmeleri, onların parçacıklar sınıfı içerisinde değerlendirilmesini güçlendirmektedir. Bu çalışmaya konu olan <cık> ünleminin de tek başına yargı ifade edebilmesi, daha doğru bir deyişle tek başına şahsî duyguların veya fiziksel hislerin aktarımını ya da tutum, tavır ve davranış ifadesini gerçekleştirebilmesi, adı geçen parçacıkların aksine dizimden bağımsız davranabilmesi, asıl dil dışı ünlemlerin bu hususta ayrı bir değerlendirme ve araştırma evreni etrafında ele alınmaları gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca vurgulama, tonlama ve diğer parçalar üstü ses birimlere, sesletim çeşitlenmelerine yönelik davranışları dolayısıyla bu ünlemler daha ayrıntılı, belki laboratuvar ortamında incelenmeyi gerektirmektedir. Bu tür ünlemlerdeki her bir tonlama, vurgulama veya herhangi bir sesletim değişikliğinin farklı bir işlevi yerine getirdiği göz önüne alındığında, gerekirse ses analiz yazılımları üzerinden ayrıntılı bir makine incelemesi, bu tür ünlemlerin fiziksel yapılarının da daha açık bir şekilde çözümlenebilmesini ve daha ayrıntılı olarak ayrıştırılmalarını temin edecektir.

Bu çalışmanın odak noktası durumundaki <cık> başta olmak üzere dil içi veya dil dışı ayrımına gidilmeksizin asıl ünlemlerin yazımda tek tipliliği sağlanmalıdır. Böylesi ünlemler dilin ve konuşmanın sınırının nerede başlayıp nerede bittiği konusundaki düşünceleri değiştirme potansiyelini ortaya çıkarabilir. Böylece, ses dizgesinde tam bir karşılığı bulunmayan ancak iletişimde pek çok işlevi sağlayabilen ve özellikle dijital ortamlardaki yazımda <pff>, <hmm>, <mmm> şekilleriyle tanımlanabilen ünlemlerin dilin sınırlarına mı yoksa çok daha dışına mı konumlandırılacağı konusu, yapılacak daha fazla araştırmayla, başkaca dil dışı ünlemlerin ayrıntılarının ve işlevlerinin tanımlanmasıyla belirlenecektir. Ayrıca asıl ünlemlerin tüm işlevleriyle beraber sözlüklerde kodlanması ve açıklanması, ayrıca bağımsız bir ünlemler sözlüğünün oluşturulması, yalnızca Türkçede değil genellikle diğer dillerde de göz ardı edilen bu kategoriye ait detayların daha ayrıntılı ve bütüncül bir şekilde tanımlanmasını ve aktarılmasını temin edecektir.

Dil dışı ünlemler gibi araçlarla ve dil dışı başkaca süreçlerle şekillenen veya gelişen söylem, yalnızca konuşmaya ve doğal olarak dile bağlı kalmayacak, böylece dil dışı araçların dile ve iletişime (söyleme) etkisinin de daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu noktada <cık> ünleminin beden hareketleri, jest ve mimikler ile kıyaslandığında kısmen dil dışı olma niteliğini taşıdığı da belirtmek mümkündür. Zira ilgili ünlemin şekillenmesinde dil (gerek araç gerek organ olarak) aracı bir rol oynamaktadır. Oysa beden hareketleri, jest ve mimiklerde dil hiçbir yönüyle devrede değildir ve bu yönüyle bunlar bir bakıma iletişimi gerçekleştiren kusursuz dil dışı araçlardır. Benzer olarak doğrudan söylemin anlam yönüne dahil olmasalar da gülme, kahkaha atma veya öfleme, iç çekme gibi dilin dışında gerçekleşen araçlar da iletişimde etkin olarak rol almaktadırlar ve iletiyi destekleme/güçlendirme ya da konuşmada belli olguları/durumları pekiştirme işlevi görebilmektedirler.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

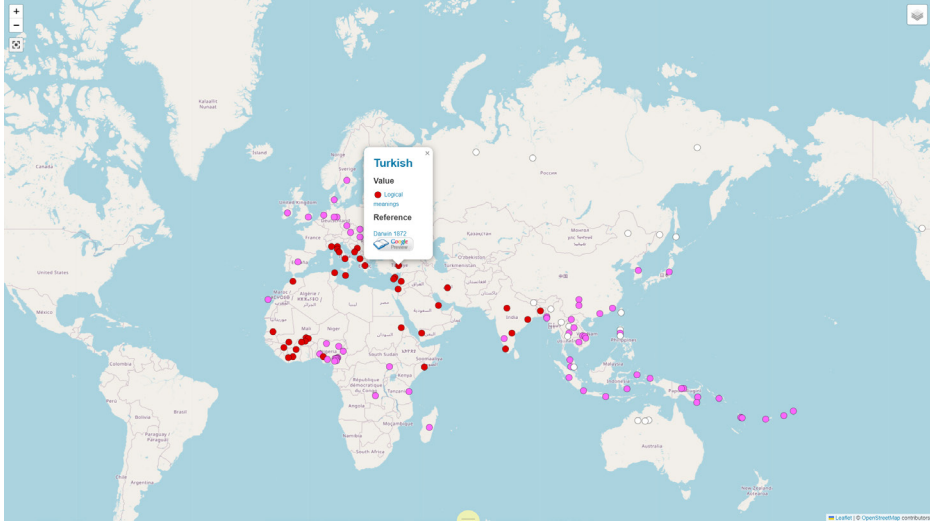
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Akalın, Şükrü Halûk. “Türkiye Türkçesinde Ünlem (Terim ve Tanım, Tasnif, Ünlem Olan Kelimeler, Söz Dizimi ile İlgili Sorunlar)”. *Türk Gramerinin Sorunları II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011: 588-603.
- Ameke, Felix K. “Interjections: The Universal yet Neglected Part of Speech”. *Journal of Pragmatics* 18 (1992): 101-118.
- Ameke, Felix K. “Interjections”. *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Oxford: Elsevier, 2006: 743-746.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1990.
- Büyükkantarçioğlu, Nalan. “An Analysis of Turkish Interjections in the Context of Reactive Idea Framing”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 23, 1 (2006): 19-32.
- Cuenca, Maria Josep. “Defining the indefinable? Interjections”. *Syntaxis* 3 (2000): 29-44.
- Delice, H. İbrahim. *Sözcük Türleri*. Sivas: Asitan, 2008.
- Emre, Ahmet Cevat. *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1945.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayın/Tanıtım, 2004.
- Gil, David. “Para-Linguistic Usages of Clicks”. *WALS Online* (v2020.3), 2013.
- Goddard, Cliff. “Interjections and Emotion (with Special Reference to “Surprise” and “Disgust”)”. *Emotion Review* 6, 1 (2014): 53–63.
- GTS=*Güncel Türkçe Sözlük*. (2003). www.sozluk.gov.tr
- Haspelmeth, Martin ve The APiCS Consortiu. “Para-linguistic Usages of Clicks”. *The Atlas of Pidgin and Creole Language Structures*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

- Hirik, Erkan. “Tekrarlı Yüklemler ile Parçalarüstü Ses Birimlerin Anlama Etkisi”. *idil* 8, 53 (2019): 1-16.
- Jovanović, Vladimir Ž. “The Form, Position and Meaning of Interjections in English”. *Linguistics and Literature* 3, 1, (2004): 17-28.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Kurtoğlu, Fatma Süreyya. *Türkiye Türkçesinde Ünlemler ve Fonksiyonları*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 1995.
- Külebi, Oya. “Türkçe Ünlemlerin Kullanımbilim (Pragmatics) Yönünden İncelenmesi”. *Dilbilim Araştırmaları* 1 (1990): 10-34.
- Ladefoged, Peter ve Anthony Traill. “Clicks and Their Accompaniments”. *Journal of Phonetics* 22, (1994): 33–64.
- Libert, Alan R. “On Conversational Valence and the Definition of Interjections”. *Proceedings of the 42nd Australian Linguistic Society Conference - 2011*. Canberra: ANU Research Repository, 2012: 282-295.
- Meinard, Maruska Eve. “Distinguishing Onomatopoeias from Interjections”. *Journal of Pragmatics* 76 (2015): 150–168.
- Padilla Cruz, Manuel. “Might Interjections Encode Concepts? More Questions than Answers”. *Lodz Papers in Pragmatics* 5, 2 (2009): 241-270.
- Poggi, Isabella. “The Language of Interjections”. *Multimodal Signals*. Berlin: Springer, 2009: 170-186.
- Somuncu, Melike. “Ünlem ve Ünlemlere İşlevsel Yaklaşım ‘Garibnâme Örneği’”. *Dil Araştırmaları* 26 (2020): 65-82.
- Wierzbicka, Anna. “The Semantics of Interjection”. *Journal of Pragmatics* 18 2-3 (1992): 159-192.
- Wharton, Tim. “Interjections, Language, and the ‘Showing/Saying’ Continuum”. *Pragmatics & Cognition* 11, 1 (2003): 173-215.

Haritalar

Harita 1: WALS üzerinde “Feature 142A: Para-Linguistic Usages of Clicks” (Özellik 142A: Cıklamalı Seslerin Dil Dışı Kullanımları) haritası ve Türkçenin konumu